

Дедют

Юлія Степчук

УДК 821.161.2-1/-9'06.09

ЖАНРОВА ПАЛІТРА ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛИНИ КОЦЮБІНСЬКОЇ

У статті здійснено спробу визначити сутність жанрової парадигми літературно-критичного доробку М. Коцюбинської. Простежується специфіка еволюції жанрів на основі домінантних літературних та екстралітературних чинників. Запропоновано жанрову парадигму літературної критики М. Коцюбинської, виявлено присутні трансформації літературно-критичних розвідок ученої з погляду динаміки її жанрової системи, а також розглянуто особливості рефлексії критики та форми її втілення.

Ключові слова: жанр, жанрова парадигма, модифікація, рецензія, відгук, нарис, монографія.

Yuliya Stepchuk. Genre Palette of Literary Critical Works by Mykhailyna Kotsiubynska

The paper provides an attempt of defining genre range of Mykhailyna Kotsiubynska's critical legacy. Based on the dominant literature and extra-literature factors the author traced the specific of genre evolution within Kotsiubynska's literary criticism. It was found that some essential transformations in research works are related to dynamics of the genre system. The peculiarities of critical reflection and the forms of its expression have been considered as well.

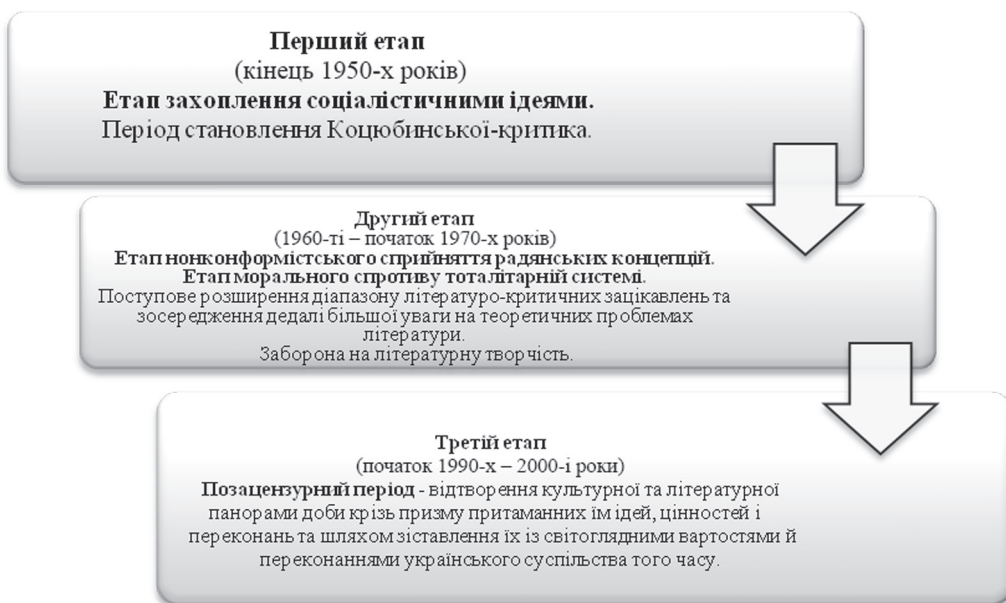
Keywords: genre, modification, review, study.

Надзвичайно оригінальним явищем вітчизняної літературно-критичної думки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є творчий доробок видатного літературного критика, історика літератури, вченого-філолога Михайлини Коцюбинської, яка заслужено вважається одним із найавторитетніших інтерпретаторів літературного процесу в Україні. Яскрава літературно-критична спадщина дослідниці – це наукові розвідки, дослідження й тематичні лекції, численні передмови, рецензії та критико-мемуарні есеї.

Постать М. Коцюбинської останнє десятиліття перебуває в епіцентрі уваги літературно-мистецької критики. Новітнє літературознавство намагається віднайти ціннісні параметри творчості вченої, пов'язані з найрізноманітнішими аспектами її творчого доробку. Літературно-критичну творчість М. Коцюбинської як самобутній феномен спорадично розглядали багато вітчизняних дослідників. Серед відомих науковців, що аналізували її критичний доробок, варто назвати І. Дзюбу, І. Жиленко, Г. Касьянова, Р. Корогодського, Ю. Суровцева, Є. Сверстюка, Л. Тарнашинську та ін. Досить актуальні й дослідження С. Бугай, яка апелює до наукової творчості М. Коцюбинської з погляду її естетико-методологічного наповнення. Однак за всієї глибинності цих досліджень безліч аспектів багатющої спадщини дослідниці залишаються досі не висвітленими. Практично немає праць, у яких її творчий шлях розглядається як закономірна зміна жанрових парадигм. Неоднозначно розв'язана й проблема жанрової класифікації її літературно-критичного доробку. Намагання простежити еволюцію творчості стосуються переважно аналізу наукової методології, проблематики, специфіки образності, а питання жанрової еволюції залишається поза увагою, тому й вимагає ґрунтовного вивчення. У цій студії ми здійснили спробу дослідити літературно-критичні розвідки вченої з погляду динаміки їх жанрової системи.

Жанровий аналіз наукового доробку М. Коцюбинської дасть змогу розкрити своєрідність її літературно-критичної та світоглядної позицій, а також охарактеризувати особливості літературної епохи в цілому, оскільки різноманітність жанрової палітри конкретного автора залежить від багатьох обставин: його індивідуальних уподобань, рівня професійної підготовки, розуміння свого призначення, методології, а також історичної епохи, у якій він живе. На формування загальної жанрової парадигми впливають і літературні, й екстралітературні чинники (суспільно-політичні події, соціокультурні реалії, мистецькі тенденції, оцінка явищ літературного життя тощо).

Тож надзвичайно важливо в осягненні жанрової системи М. Коцюбинської розуміти стан тогочасної критики та її сутність. Вважаємо, що здійснити жанровий аналіз літературно-критичної творчості дослідниці без урахування екстралітературних чинників неможливо, адже вони безпосередньо впливали на розвиток та урізноманітнення художніх форм у літературі й відповідно мали тенденцію до віддзеркалення в жанровій системі вченої. Пропонуємо надалі розглянути процес становлення М. Коцюбинської як дослідниці української та світової літератури. Можемо виокремити три етапи становлення її як науковця. Схематично це можна зобразити так:

Вважаємо за доцільне ознайомитись із жанровою еволюцією творчості М. Коцюбинської відповідно до виокремлених етапів.

Перший етап становлення суспільно-політичних поглядів дослідниці був позначений інтенсивним поширенням моністичної концепції радянської літератури. Пріоритет було віддано “соцреалістичній” критиці. Цей напрям критичної думки активно підтримувався державною владою й беззастережно виконував так зване соціальне замовлення та, звичайно, відігравав значну роль у формуванні масової свідомості. Унаслідок цього інтерпретаційна, оцінювальна й прогностична функції радянської критики виявилися підпорядковані єдиному ідеологічному завданню. Тож, як бачимо, загальний контекст доби, у якій жила й працювала М. Коцюбинська, зумовив складне переплетіння офіційної ідеології та особистісного світобачення молодого дослідниці. Саме тому її розвідки цього часу частково спрямовані в річище соцреалізму. Це викликало зміни в методології критичного аналізу та, безумовно, у жанровому вираженні критичної думки.

Водночас варто наголосити, що М. Коцюбинська належала до так званого естетичного крила соціалістичної критики. В атмосфері лояльності до радянського режиму, декларування віри в офіційні марксистсько-ленінсько-сталінські ідеали вчена підходить до літературно-критичної роботи крізь відчуття й осмислення естетичної цінності аналізованих літпродуктів. Естетичне сприймання мистецької спадщини, яке детерміноване взаємодією художньої вартості твору та естетично трансформованого досвіду реципієнта, визначальне для дослідниці. Справедливе твердження самої М. Коцюбинської про цінність осягнення істини за допомогою категорій моралі й естетики [6, 56]. На естетичних судженнях і оцінках як первинних у критичному аналізі твору наголошував ще І. Франко в трактаті “Із секретів поетичної творчості”, що перебував у полі зору дослідниці. Як зауважував І. Франко, “літературна критика мусить бути, по нашій думці, поперед усього естетична. І тільки в такому разі може зробитися вповні науковою, спосібною до дійсного розвою, а не залежною від капризів та моди” [9, 119]. Услід за І. Франком М. Коцюбинська вважає судження естетики теоретичним фундаментом критичного аналізу художнього тексту, уже тоді розуміючи, що літературна критика будується на основі певної естетичної системи, що поєднує в собі теорію та художню практику. Не випадково вона вже на ранньому етапі науково-критичної роботи обирає переважно аналітичні жанри.

У 1950-х роках дослідниця надавала перевагу жанру *рецензії*. Це пояснюється не тільки тим, що рецензія становить “ядро” жанрової системи літературної критики, а і її особливою затребуваністю в ті роки: незважаючи на об’єктивні труднощі видавничого процесу, у 1950-х роках надруковано велику кількість творів різного художнього рівня, часто невисокого. Усі вони вимагали професійної оцінки, крім того, і читачів необхідно було зорієнтувати в цьому книжковому потоці.

Як відомо, диференціальними ознаками рецензії є синхронність, тобто своєчасний відгук на художній або науковий твір; інформування читачів про зміст тексту, проблеми, порушені в ньому; указівка на його місце серед інших творів автора і в літературному процесі; нарешті, оцінка твору. Серйозніших завдань рецензія, як правило, не виконує. Існує кілька класифікацій рецензій. Наприклад, з погляду обсягу вирізняють розгорнуті й короткі рецензії; з погляду глибини аналізу – інформаційні та аналітичні; залежно від кількості аналізованих творів – монорецензії й полірецензії. У творчості М. Коцюбинської переважають аналітичні розгорнуті монорецензії з яскраво вираженою оцінністю. Спектр рецензованих творів досить широкий. Спочатку це були художні тексти сучасних їй літераторів. Приміром, рецензія на книжку М. Чернявського “Вітер з поля: Лірика”. У поле зору рецензента потрапляла й навчальна література (наприклад, рецензія на словник літературознавчих термінів В. Лесина та О. Пулинця), а також наукові монографії (зокрема, рецензія на книжку С. Костенко “Художня майстерність М. М. Коцюбинського”). Зауважимо, що рецензії цього періоду більшою мірою мають оглядовий характер, ніж аналітичний, проте помітно відрізняються від типових праць цього жанру, оскільки в оцінках вченої значної ваги набуває естетичний елемент.

Візьмемо для прикладу рецензію-огляд М. Коцюбинської “Природа і люди Донбасу” (1958), у якій розглянуто поетичну книжку М. Чернявського “Вітер з поля: Лірика”. Уже з перших рядків рецензії стає помітним яскраво виражений аналіз творів: “Назва і анотація поетичної книги Микити Чернявського декларують її передусім як добірку громадянської лірики. Проте цією тематикою книжка не обмежується. Тут бачимо органічний сплав мотивів пейзажного, інтимного, морально-етичного...” [7, 5]. Водночас спостерігаємо й відсутність будь-яких емоційних забарвлень та конкретної й точної оцінки поетичних творів, оскільки, гадаємо, що це був би не глибинний аналіз, а суб’єктивне

судження, проте дослідниця матеріалу дає можливість читачеві розмірковувати самому, наводячи численні цитати та уривки зі збірки. Усебічно виважений та максимально об'єктивний аналіз рецензованих матеріалів – ось ознаки рецензії-огляду М. Коцюбинської. Це означає, що тональність і міра критики в таких працях ученої яскраво виражені. Критика в них максимально об'єктивна та демонструє обізнаність авторки з літературним процесом.

Варте уваги й те, що формування Коцюбинської-критика відбувалося під впливом видатного вітчизняного літературознавця О. Білецького. Саме під керівництвом академіка О. Білецького вона працює над дисертацією “Поетика Шевченка і український романтизм”, яку успішно захистила 1958 р. й водночас відкрила багато невідомого для себе з історії української та світової літератури. “Це були роки нагромадження знань, естетичного вироблення, створення культурних передумов для самостійного творчого життя”, – читаємо у спогадах ученої [4, 27]. Саме в цей час (навчання в аспірантурі, співпраця з О. Білецьким) дослідження М. Коцюбинської набувають якісно нового значення, що зумовлено передовсім досконалим володінням основними методологіями літературознавства, теоріями інтерпретації літературного процесу та особливою здатністю до естетичного сприйняття мистецтва.

З'являється літературно-критична рецепція поетичної спадщини Т. Шевченка (дослідження, присвячені мові художніх творів, поетиці Т. Шевченка, англomовним перекладам Кобзаря), а також наукові розвідки про художню індивідуальність М. Коцюбинського. М. Коцюбинська переважно вдається до форми *літературно-критичної статті*, що є найпопулярнішим аналітичним жанром у творчості дослідниці й репрезентована в різних жанрових варіаціях: *стаття-огляд*:

- описово-інформативна (“Шевченко в англійських перекладах”, 1956),
- проблемно-тематична (“Повість Дениса Лукіяновича “За Кадилю”, 1956),
- проблемна (“До проблеми романтизму в творчості Шевченка”, 1957),
- полемічна (“Гра з текстом” і науковий аналіз”, 1959),
- літературно-критичний портрет* (“Свіжо, оригінально”, 1959),
- стаття-біографія* (“Поліна Джонсон”, 1957).

Варто зазначити, що кожен із різновидів літературно-критичної статті в М. Коцюбинської набуває певної жанрової та стильової домінанти залежно від наявності в них проблемності, полемічності. Попри це, на наше глибоке переконання, дослідниця використовує означені жанрові структури, підпорядковуючи їх основній своїй меті й функції: оцінювати нові твори чи тенденції літературного процесу, інтерпретуючи їх, привертати до них увагу сучасників, формувати про них громадську думку або по-новому, крізь призму актуальних потреб витлумачити сенс творів, написаних раніше.

Яскравим прикладом такого, до певної міри рекламного жанру в М. Коцюбинської є статті, присвячені творчості письменниці-індіанки Полін Джонсон. Невеликі за обсягом наукові розвідки вченої в жодному разі не можна порівнювати з інформативними замітками, хоч у них і подано коротку інформацію про автора та твори. На наш погляд, аналізовані дослідження мають радше аналітичний, аніж інформаційно-реklamний характер і суттєво вирізняються глибиною пошуку та широтою наукового розмаху: по-перше, розвідки являють собою своєрідні літературні портрети, у яких простежуємо фахове ґрунтовне критичне дослідження; по-друге, дослідниця не спорадично окреслила ті чи ті ознаки творчості письменниці, а докладно вималювала портрет авторки, розкривши основні аспекти її світогляду, обставини, що сформували таланти письменниці, здійснила комплексний аналіз творчої спадщини, з'ясувала ідейно-естетичні засади літературного доробку, визначила роль та обґрунтувала значення П. Джонсон в історії американської літератури.

Найвищий рівень жанрової ієрархії раннього періоду творчості М. Коцюбинської посідають жанри, пов'язані з теорією літератури та естетикою – *теоретичні статті*. Вона досить рано, ще зовсім молодим критиком, пробує свої сили й у “високих” жанрах. Уже в ранньому доробку знаходимо статті, що засвідчують зосередження дедалі більшої уваги дослідниці на теоретичних проблемах літератури, як це маємо в статті “Поетика Шевченка і український романтизм” (1958). Тут, на відміну від перших праць М. Коцюбинської, спостерігаємо її неабияку здатність уплітати в текстуру своїх досліджень теоретичне та історико-літературне значення творчої спадщини українських письменників¹.

Аналізуючи жанрові особливості раннього науково-критичного доробку М. Коцюбинської, звичайно, ми можемо говорити про певне підпорядкування жанрової системи панівній ідеологічній матриці соцреалізму. Проте вважаємо, що це радше особливості світовідчуття та світобачення вченої, що жодним чином не позначилося на науковій цінності матеріалу, а навпаки, свідчать про прагнення критика поєднувати аналіз конкретних текстів із широкими теоретичними узагальненнями, осмислювати особливості літературного процесу.

Другий етап літературно-критичної творчості М. Коцюбинської був особливим періодом, оскільки саме в цей час набрав обертів шістдесятницький ренесанс. Справжнім бунтом дослідниці стало її входження в коло дисидентів, прагнення працювати в літературознавстві, не озираючись на ідеологічні обмеження, участь спершу в культурницьких, а потім уже й у протестних заходах. Епоха, у яку волею долі довелося жити дисидентам, вимагала від них розв'язання проблеми, що її Л. Костенко в поемі “Сніг у Флоренції” афористично сформулювала такими словами: “Одне із двох – або люби свободу, або залеж від милості владик!” [2, 144]. У розв'язанні цієї дилеми (балансування межі полюсами нонконформізму й пристосуванства) М. Коцюбинська обрала шлях відкритого протистояння тоталітарному режимові, цілковитого неприйняття його псевдоідеалів.

Тож очевидно, що її праці цього періоду знаменували помітну розкутість мислення вченої, котра вже мала змогу стверджувати таке: “Звичайно, при всій естетичній широті методу соціалістичного реалізму не кожна стилістична концепція може відбивати його сутність і служити йому” [5, 23]. Водночас М. Коцюбинська послідовніше й систематичніше доповнює та врідноманітнює традиційний літературно-критичний дискурс поступовим розширенням діапазону літературно-критичних та літературознавчих зацікавлень, зосередженням дедалі більшої уваги на теоретичних проблемах літератури.

У цьому контексті цілком очевидно, чому дослідницю приваблювала монографічна критика, коли окремі статті можна сприймати як частини єдиного цілого. Тому вважаємо за доцільне виокремити в її творчості названого періоду два цикли статей:

Шевченківський цикл (13 статей): “Балада Шевченка”, 1961; “Великий Кобзар за рубежем, 1961; “Перлина лірики Шевченка: Естетичний аналіз вірша “Не кидай матері”, 1962; “Шевченко – поет сучасний”, 1968 та ін.;

Цикл, присвячений М. Коцюбинському (5 ювілейних статей із нагоди 100-річчя письменника): “Майстерність художнього синтезу: До сторіччя з дня народження М. Коцюбинського”, 1964; “Михаил Коцюбинский, 1864-1964”, 1964; “Українське червоне серце: До 100-річчя М. М. Коцюбинського”, 1964; “Что записано в книгу жизни: Уроки Коцюбинского”, 1964 та ін.

Вважаємо за доцільне розглядати циклізацію літературно-критичного доробку М. Коцюбинської як специфічну жанрову форму, що виникає при об'єднанні відносно самостійних наукових досліджень у цілісність вищого порядку, головні ознаки якої – єдність проблематики, спільність тем та ідей, єдина система

¹ Докладніше про це див. у нашій статті “Трансформація літературно-критичного світогляду Михайлини Коцюбинської” // *Мандрівець* (Тернопіль). – 2015. – №4 (118). – С. 56-59

авторських поглядів тощо. Також до активних циклоутворювальних чинників зараховуємо й так зване об'ємне сприйняття дійсності в усій строкатості і складності причиново-наслідкових зв'язків, проникнення в глибинні процеси літературного та суспільного життя загалом.

Так через циклізацію та узагальнення М. Коцюбинська від коротких аналітичних жанрів еволюціонувала до жанру *наукової монографії*. Недаремно одним із важливих напрямів наукових інтересів дослідниці цього періоду були літературознавчі дослідження специфіки образного мислення та його еволюції в українській літературі ("Образне слово в літературному творі", 1960 та "Література як мистецтво слова", 1965), котрі вчена подає у формі ґрунтовних науково-дослідницьких праць, предметом яких є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу із критичним його аналізом. Це були праці, у яких окреслилися такі академічні риси дослідниці, як повага до тексту та контексту, розмах ерудиції, критично-творче мислення, обрамлене чіткими теоретичними узагальненнями та висновками. Осмислюючи жанр наукової монографії М. Коцюбинської, ми можемо говорити про зв'язок ученої із традицією української науки. У її поглядах виразно простежуємо помітний вплив О. Потебні, І. Франка, С. Єфремова, О. Білецького. Особливо це стосується поглядів на осмислення української літератури в контексті світової.

Варто зазначити, що жанри М. Коцюбинської цього періоду тяжіють до аналітичності й синтетичності. Крім того, дослідниця прагнула до великих, об'ємних жанрових форм: деякі з її статей досягали сорока-п'ятидесяти сторінок. Найкращою ілюстрацією цього є стаття в "Радянському літературознавстві" за 1967 рік "Відтворення чи перетворення: До генези метафоричного образу", яка за обсягом (68 сторінок) та глибиною наукового аналізу більше схожа на повноцінне монографічне дослідження.

Ще однією суттєвою гранню діяльності шістдесятниці було наукове осмислення зарубіжних майстрів слова (Жак Превер, Полін Джонсон, Марія Павліковська-Ясножевська, Максим Танк та ін.), що пояснювалося можливістю обійти в цій царині літературної критики (не пов'язаної з радянською дійсністю) цензурні утиски та офіційні догми, сказавши читачеві в такий спосіб про якісь посутні громадянські речі. Тож особливе місце в жанровій системі М. Коцюбинської займають *статті-нариси*: "Полін Джонсон (Текагінвейк)", 1962; "Як намалювати птицю: Про Жака Превера", 1966; "Танк М. З нової книги "Листування з землею", 1968. Основною метою таких статей-нарисів було відкриття українській читацькій аудиторії доступу до культурних цінностей інших народів, розширення рамок національної культури. До того ж цей літературно-критичний жанр, навантажений дидактичним завданням, був на часі, коли фахівців, готових нести знання в "народні маси", не вистачало.

Аналіз жанрової системи М. Коцюбинської показав, що жанрові межі поступово розмивалися, відбувалася так звана дифузія різнорідних формальних ознак. Так у відгуках про літературні новинки вчена порушує теоретичні проблеми. Наприклад, у статті-відгуку "Золота нитка історії" (1965) дослідниця подає теоретичні роздуми щодо книги Н. Калениченко "Українська проза початку ХХ століття". Критичні жанри іноді набували рис дослідницької роботи: наприклад, у рецензії на повість Д. Лукіяновича "За Кадильну" (1956) М. Коцюбинська поряд із осмисленням важливих проблем життя й діяльності письменника подає широкі відомості про його суспільно-політичні погляди. Вважаємо, що така гібридизація жанрів, їх дифузія і взаємопроникнення не випадкові в М. Коцюбинської: поступово ці процеси стали прикметними естетичними орієнтаціями доби шістдесятницького ренесансу, означивши розширення творчої свободи вченої. Однак цей період був брутально перерваний суспільним тиском, і вона не мала змоги працювати й творити

Третій період творчості М. Коцюбинської розпочався з розпадом Радянського Союзу, у роки “перебудови”, коли після 18-річного вимушеного мовчання дослідниця відновила творчу працю. “Таке собі ідилічне повернення до своєї гавані”, – напише вчена у споминах [4, 193]. З початком 1990-х років спектр жанрів, репрезентований у її доробку, був надзвичайно багатим і різноманітним (теоретична студія, рецензія-роздум, есей, літературно-критичний нарис, щоденник, літературні міркування тощо), що свідчить не лише про творчі уподобання авторки, а й про абсолютну розкутість творчої думки, нетрадиційність форми і стилю. У 1990 – 2000-х роках з’являються найвідоміші літературно-критичні праці М. Коцюбинської, що приносять їй визнання як справжнього літературного критика. Виходять друком написані раніше статті, передмови, критико-мемуарні есеї про П. Тичину, В. Стуса, І. Світличного, З. Генік-Березовську та інших шістдесятників, укомпоновані в збірки. З’являються книжки “Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість” (2001), “Мої обрії” у 2-х томах (2005), “Вітер з України і наші екзистенційні зусилля” (2005), “Книга Споминів” (2007), “Історія, оркестрована на людські голоси: екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури” (2008), “Листи і люди : роздуми про епістолярну творчість” (2009).

Після довгих років заборони друкуватися за часів незалежної України вчена отримала можливість осягнути своєю творчістю те, що раніше або замовчувалося, або висвітлювалося вкрай однобоко. Визначною подією в українському науковому житті стало видання монографії “Етюди про поетику Шевченка”, які вважаються своєрідним апогеєм літературно-критичної шевченкіани М. Коцюбинської. Дослідниця пропонує новий, свіжий погляд на Шевченкову творчість, торкається різнопланових питань – від з’ясування жанрової специфіки твору до скрупульозного вивчення художньо-виражальних засобів окремого тексту. Підходячи до аналізу художніх творів Т. Шевченка через осмислення їх естетичної цінності (що, на її думку, визначальне для сприймання мистецької спадщини), вона пропонує свою оригінальну версію аналізу естетичної системи поезії й власне естетичного ідеалу Т. Шевченка.

Дослідження її наукових розвідок цього періоду переконливо доводять, що їх жанрова специфіка характеризується еволюцією, тобто витворенням авторкою жанрових варіацій у складніші їх різновиди. Показовим щодо виявлення жанрової еволюції в літературно-критичній творчості М. Коцюбинської вважаємо ускладнення жанрової структури рецензії, яка в ранньому періоді характеризується описовістю, відсутністю аналітичного підходу, до рецензії-роздуму (посиллення глибини роздуму та аналізу, акцент саме на аналізі, оцінці).

Серед публікацій дослідниці в пресі знаходимо рецензії-роздуми про поезію І. Жиленко, про книжки Л. Бойка “Подвижник духу” та “З когорти одержимих”, присвячені Б. Антоненку-Давидовичу, художню документалістику Н. Дукіної “На добрий спомин” тощо. Це наукові роздуми, а не описові рецензії, адже в них завжди легко виявляється особистісне начало при вмінні глибоко прочитувати чужі тексти. До того ж простежуються важливі для літературного процесу тенденції, як це бачимо, зокрема, у невеликій статті з нагоди ювілею І. Жиленко “Вікно у сад”, де її ім’я авторка вводить у контекст поетів як материкових, так і діаспорних: “Вони й до того були в українській поезії, але за законами театру абсурду, в якому ми донедавна жили, для нас їх мовби не існувало, і кін української поезії заповнили персонажі другорядні й необов’язкові, а то й випадкові статисти, не здатні навіть утворити більш-менш гідне тло для тих небагатьох поетів “од Бога”, котрі, на щастя, в нас не переводилися і набирали зросту й сили всупереч обставинам. До того ж, сьогодні відбувається ще одна, значно потужніша, ніж у 60-ті роки, актуалізація нашої розстріляної і задушеної спадщини. Особливо відчутна довгождана

перезва з шістдесятниками – Василь Стус, Ігор Калинець, Іван Світличний, Євген Сверстюк; увійшли нарешті, як повноправні дійові особи в нашу поезію Микола Воробйов, Валерій Ілля, Надія Кир'ян, Тарас Мельничук – знову всіх не перелічиш. Це ті, кого слідом за Голобородьком, можна було б назвати “той, у кого ім'я вкрадено” [3, 4]. Промовистий роздум дослідниці засвідчує тісне переплетення основної теми тексту із власними філософськими думками та коментарями авторки, а також посилення глибини роздуму та аналізу, у чому власне й полягає модифікація жанру рецензії, оновлення та зміцнення його позицій у системі аналітичних жанрів М. Коцюбинської.

Помітно розширюються рамки жанрової системи М. Коцюбинської під впливом художніх стратегій розвитку індивідуально-авторської, персоналістської свідомості (започаткованих іще письменниками-шістдесятниками). Тож відбувається відповідне оновлення жанрових форм через синтез і пошук нових засобів відображення динамічно змінюваної дійсності.

Літературно-критична практика М. Коцюбинської відбила й по-своєму легалізувала персоналістську самосвідомість українського шістдесятництва. Як слушно зауважує Т. Гундорова, “вона не лише пережила, а й проявила у своїх працях його еволюцію від метафоричного підриву – через політичну і моральну риторику – до спонтанного мовомислення, від раціонального персоналізму – до маргінальної по своїй суті суб'єктивності” [1, 7]. Тож цим можемо переконливо стверджувати, що категорія персоналізму, авторської позиції зумовлює жанрову своєрідність досліджень ученої. М. Коцюбинська звертається до жанру *есею*, який поєднує різні стильові компоненти (особисті спогади, історичні довідки, листи, уривки з газетних статей, документів тощо). Опанування жанру критико-публіцистичного есею було спробою дослідниці здолати знеособленість соціалістичної літературної критики, адже есей свідомо тлумачився й культивувався як альтернативна форма мислення й вираження своєї позиції з конкретної теми.

Одним із кращих есеїв ученої цього періоду вважаємо есей, присвячений Є. Сверстюку, із промовистою та символічною назвою “Крізь велику призму”, (1990). Досліджуючи найпомітніші спектри творчої та громадської діяльності свого колеги й побратима, авторка доходить висновку, що Є. Сверстюк був найвагомішою постаттю доби шістдесятників.

Серед критико-публіцистичних жанрів есей зближується із *суб'єктивним відгуком*, що не претендує на повноту й доказовість інформації і виражає безпосередній відгук-оцінку. Новим етапом на шляху творчої еволюції М. Коцюбинської стає й жанр суб'єктивного відгуку, який у вченої був не просто засобом вираження емоційно-оцінного, особистого ставлення до предмета мови. Це спроба розібратися у власних почуттях. Суб'єктивний підхід у виборі змісту відгуку розкриває нам не істотні сторони літературного твору, а особистість автора відгуку. Візьмемо, наприклад, відгук М. Коцюбинської “Рефлексії з приводу рефлексій Галини Паламарчук” в газеті “Літературна Україна” від 5 вересня 2002 р., де досить твердо та водночас емоційно прозвучало слово на захист “маленької шопти” шістдесятників, солідарність яких “завжди була і є однією з найвищих духовних цінностей”, бо, на її переконання, саме завдяки взаємопідтримці вони витримали шалений тиск і зуміли “відбутися” [8, 3]. Тож, як бачимо, саме жанр суб'єктивного відгуку став ідеальною формою, за допомогою якої вчена стежить за всіма процесами, що відбуваються в літературі та довкола неї, а також дає толерантну, виважену характеристику тим тенденціям, які найвиразніше проступають на літературному тлі епохи.

Отже, літературно-критичний доробок М. Коцюбинської, осмислений нами в динаміці жанрової модифікації, дає можливість простежити не лише авторську інтерпретацію дійсності, а й динамізм літературно-теоретичних пошуків,

непересічність мислення, модерне світосприйняття дослідниці, що суттєво розширило уявлення про її літературно-критичну та світоглядну позицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Шістдесятництво: метафора, ім'я, дім // Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. – Т. 1. – Київ: Дух і літера, 2004. – С. 4-10.
2. Костенко Л. Вибране. – Київ: Дніпро, 1989. – 559 с.
3. Коцюбинська М. Вікно у сад // *Літ. Україна*. – 1991. – 1 трав. – С. 4.
4. Коцюбинська М. Книга споминів. – Харків: Акта, 2006. – 288 с.
5. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. – Київ: Наук. думка, 1965. – 318 с.
6. Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. – Т. 1. – Київ: Дух і літера, 2004. – 336 с.
7. Коцюбинська М. Природа і люди Донбасу // *Літ. газета*. – 1958. – 23 трав. [Рец. на кн.: Чернявський М. Вітер з поля: Лірика. – Київ: Рад. письменник, 1957].
8. Коцюбинська М. Рефлексії з приводу рефлексій Галини Паламарчук // *Літ. Україна*. – 2002. – 5 верес. [Відгук на ст. Г. Паламарчук “Воно витає у повітрі” // *Літ. Україна*. – 2002. – 22 серп.].
9. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – Т. 31. – Київ: Наук. думка, 1981. – 459 с.

Отримано 19 листопада 2016 р.

м. Кам'янець-Подільський

